

¹Кайргожин Д.О.^a , ²Аралбаев А.С.^b , ³Ханафия Ж.^c

¹Қазақтың спорт және туризм академиясы, Қазақстан, Алматы қ.

²Х.Досмұхамедова атындағы Атырау университеті, Қазақстан, Атырау қ.

³Сүлейман Демирел атындағы университет, Қазақстан, Алматы қ.

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҚТАРЫНДА ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ ДЕРБЕСТІГІН ДАМУ МОДЕЛІ

Кайргожин Дулат Оразбайұлы, Аралбаев Алпысбай Сейітқалиұлы, Ханафия Жанболат

Дене шынықтыру сабақтарында жоғары сынып оқушыларының танымдық дербестігін дамыту моделі

Аннотация. Мақала авторы мәселе бойынша қазіргі психологиялық-педагогикалық және әдістемелік әдебиеттерді талдау негізінде жоғары сынып оқушыларының дене шынықтыру сабақтарында танымдық дербестігін дамытудың құрастырылған моделін сипаттайды. Мақалада әдістемелік тәсілдер (белсенділік, тұлғалық, синергетикалық, гуманистік, аксиологиялық), негізгі принциптер (тұтастық, субъективтілік, шығармашылық және табыс, сенім және қолдау), сонымен қатар мақсат, өзара әрекеттестіктің негізгі субъектілері (мұғалімдер) егжей-тегжейлі берілген. және студенттер), педагогикалық даму технологиясы танымдық дербестік, педагогикалық шарттар (жоғары сынып оқушыларын әлеуметтік қарым-қатынастарды интернационализациялау процесіне қосу; арнайы оқу ортасын құру, өзіндік жұмыс процесін басқару; мұғалімнің технологияларды меңгеруі. және танымдық дербестікті дамыту әдістері; танымдық дербестік үдерісінің кезең-кезеңімен дамуы), дене шынықтыру сабағының ерекшеліктері (сабақ мақсатын дұрыс қою; білім беруді барынша дараландыру; барлық оқушылардың оқу жүктемесінің оңтайлылығы; оқу іс-әрекетінің дербес сипаты; оқушылардың сабақтағы іс-әрекетін тұрақты бақылау; жан-жақты ұйымдастыру студенттердің спорттық-сауықтыру және спорттық-сауықтыру жұмыстарының түрлері; оқу іс-әрекетінің қозғалыстық сипаты (қозғалыс әрекеттеріне үйрету); психикалық және физикалық белсенділіктің тығыз байланысы; сауықтыру, тәрбиелік және тәрбиелік міндеттерді шешудегі тығыз байланыс), танымдық дербестіктің көріну деңгейлері және соңғы нәтиже.

Түйін сөздер: танымдық дербестік, жоғары сынып оқушылары, дене шынықтыру сабақтары, дене тәрбиесі.

Kairgozhin Dulat Urazbaevich, Aralbayev Alpysbay Seitkaliyevich, Hanafia Zhanbolat

Model of development of cognitive independence of high school students in physical culture lessons

Abstract. The author of the article, based on the analysis of modern psychological, pedagogical and methodological literature on the problem, describes a constructed model of the development of cognitive independence of high school students in physical education lessons. The article presents in detail methodological approaches (activity, personal, synergetic, humanistic, axiological), basic principles (integrity, subjectivity, creativity and success, trust and support), as well as the goal, the main subjects of interaction (teachers and students), pedagogical technology for the development of cognitive independence, pedagogical conditions (inclusion of high school students in the process of interiorization of public relations; creation of a special learning environment, management of the process of independent work; the teacher's possession of technologies and methods for the development of cognitive independence; step-by-step development of the process of cognitive independence), independence), features of physical education lessons (correct setting of lesson goals; maximum individualization of education; optimal workload of all students; independent nature of educational activities; constant monitoring of students' activities in the classroom; organization of versatile types of sports and health-improving and sports and health-improving activities of students; the motor nature of educational activity (training in motor actions); close relationship of mental and physical activity; close relationship in solving health-improving, educational and educational tasks), the levels of manifestation of cognitive independence and the final result.

Key words: cognitive independence, high school students, physical education classes, physical education.

Кайргожин Дулат Уразбаевич, Аралбаев Алпысбай Сүйтқалиевич, Ханафия Жанболат

Модель развития познавательной самостоятельности старшеклассников на уроках физической культуры

Аннотация. Автором статьи на основе аналитического осмысления современных источников по искомой проблеме описана сконструированная модель развития познавательной самостоятельности старшеклассников на уроках физической культуры.

В статье детально представлены методологические подходы (деятельностный, личностный, синергитический, гуманистический, аксиологический), основные принципы (целостности, субъектности, творчества и успеха, доверия и поддержки), а также цель, основные субъекты взаимодействия (педагоги и учащиеся), педагогическая технология развития познавательной самостоятельности, педагогические условия (включение старшеклассников в процесс интериоризации общественных отношений; создание специальной обучающей среды, управление процессом самостоятельной работы; владение учителем технологиями и методиками развития познавательной самостоятельности; поэтапное развитие процесса познавательной самостоятельности), особенности уроков физической культуры (правильная постановка целей урока; максимальная индивидуализация обучения; оптимальная загруженность всех учащихся; самостоятельный характер учебной деятельности; осуществление постоянного контроля за деятельностью учащихся на уроке; организации разносторонних видов физкультурно-оздоровительной и спортивно-оздоровительной деятельности учащихся; двигательном характере учебной деятельности (обучение двигательным действиям); тесной взаимосвязи мыслительной и физической деятельности; тесной взаимосвязи в решении оздоровительных, образовательных и воспитательных задач), уровни проявления познавательной самостоятельности и конечный результат.

Ключевые слова: познавательная самостоятельность, старшеклассники, занятия по физической культуре, физическое воспитание.

Кіріспе. Қоғамдық қатынастардың прогрессивті дамуы қазіргі мектеп түлегінің жеке басына қойылатын талаптарды арттырады, ол: рефлексивті ойлау, тәуелсіз шешімдер қабылдау, таңдау жасау, оған жауап беру, өзінің дамуын жобалау қабілетіне ие болуы керек. Ол үшін айқын субъективті сипаттамалары бар жеке тұлғаның дербестігін дамытуға бағытталған оқытудың сапалы жаңа тұжырымдамасы қажет.

Зерттеудің өзектілігі. Әдеби дереккөздерді теориялық жалпылау барысында біз Л.П.Аристотель, Ю.К. Бабанский, Е.Я. Голант, М.А. Данилов, Б.П. Есипов, В.И. Загвязинский, И.Я. Лернер, А.М. Матюшкин, М.И. Махмутов, И.Т. Огородников, П.И. Пидкасистый, Л.М. Пименова, М.Н. Скаткин, Т.И. Шамова, Б.Т. Кенжебекова, Г.С. Минажевой, Р.У. Накипбековой, Г.К. Нурғалиевой, А.К. Рысбаевой, А.Н. Тесленко, А.С. Швайковского, Г.И. Щукина, сонымен қатар қазіргі мектеп қызметінің педагогикалық тәжірибесін талдай отырып, біз мыналар арасындағы қарама-қайшылықты анықтадық: бастамашыл, өзін-өзі қамтамасыз ететін тұлғаны дамытуға қазіргі қоғамның қажеттілігі мен оны жалпы білім беретін мектепте дамытудың жеткіліксіз мүмкіндігі.

Жүргізілген теориялық зерттеулердің негізінде біз жоғары сынып оқушыларының танымдық дербестігін дамыту жолдарын белгіледік, сондықтан біздің жұмысымыздың мақсаты дене шынықтыру сабақтарында оқушылардың танымдық дербестігін дамытудың авторлық теориялық моделін жасау болды (1-суретті қараңыз).

Модельдеу маңызды теориялық зерттеу әдісі екенін ескере отырып, біз өз моделімізге арналған міндеттерді тұжырымдадық:

1) Танымдық дербестіктің даму процесі, ішкі байланыстары, процестері, өзара әрекеті туралы түсініктерін қалыптастыру.

2) Дене шынықтыру сабағында жоғары сынып оқушыларының танымдық дербестігінің даму процесінің ерекшеліктерін бағалау.

3) Дене шынықтыру сабағында танымдық дербестікті дамыту үдерісін жүзеге асырудың салдарын болжау.

4) Әзірленген авторлық модельдің қызмет ету тиімділігін қамтамасыз ететін шарттар жиынтығын белгілеу.

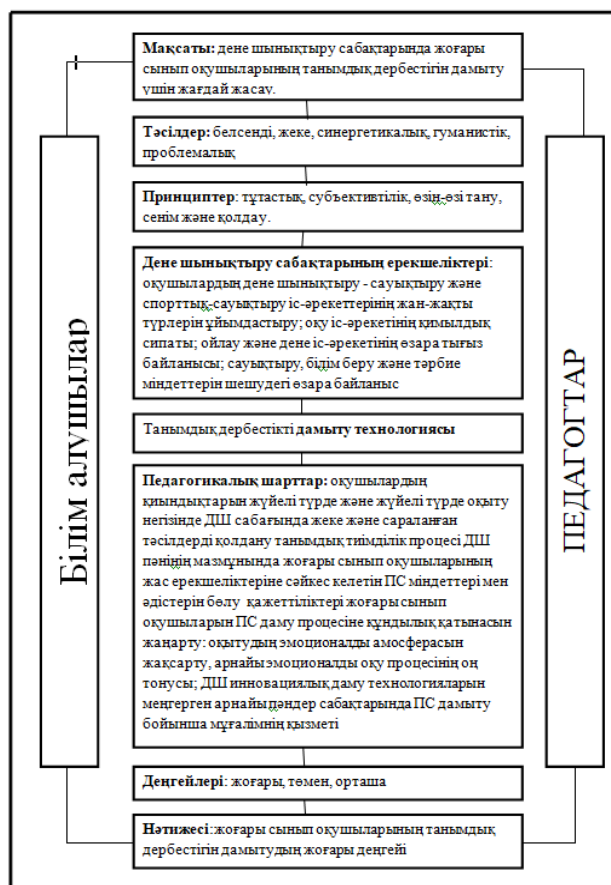
Әдістемелік тәсілдер модельді құрудың байыпты негізі болып табылады, сондықтан біз: белсенділік, тұлғалық, синергетикалық, гуманистік, аксиологиялық сияқты концептуалды тәсілдер ретінде анықтадық. Педагогикадағы белсенділік тәсілі студенттің өмірлік іс-әрекетінің аспектісінде танымдық іс-әрекетін осындай үйлестіру мен басқаруды анықтайды - қажеттіліктерді, өмірлік ниеттерді, даму векторларын бағдарлау, оқу процесінің мәнін түсіну, тұлғалық. студенттің субъективті әлеуетін одан әрі дамыту мүддесіндегі тәжірибе [1].

Белсенділік тәсілінің негізгі проблемасы - бұл адамның іс-әрекетімен тұтастығы туралы түсінік, ол өзінің әртүрлі күйлерінде жеке тұлғаның құрамдас бөліктеріндегі өзгерістерді жүзеге асыратындығымен сипатталады. Тұлға осы іске асырылуда сайлауға лайықты типтегі қызметін реформалау және қызметі ара қатынасы мүдделерімен жеке тұлғаны дамыту.

Назарында педагогикалық процестің орналасқан ғана емес қызмет, сондай-взаимодейтелюсү оқушылар мен педагогтар бірлесіп іске асыру тұжырымдалған міндеттерді дамыту, танымдық

дербестік. Әрекет тәсілін жүзеге асыру мұғалімнің студенттермен ынтымақтастығын қарастырады, ол бірлескен іс-әрекеттегі өмірдің формалары мен

мағыналарын бірлесіп іздеуден тұрады. Танымдық дербестік жүзеге асырылатын оқу процесін жоспарлау, құру және іске асыру қажеттілігі туындайды.

1 сурет - ДШ сабақтарында жоғары сынып оқушыларының танымдық дербестігін дамыту моделі

Тағы бір тәсіл – жеке тұлғаның әлеуметтік, бастамашыл және шығармашылық қасиеттері туралы көзқарастарын жариялайды. Жеке тұлғаны әлеуметтік-тарихи эволюцияның “жұмысы” және мәдениеттің “таратушысы” ретінде қабылдау жеке тұлғаның адам идеалына, сол арқылы заттар арасындағы нәрсеге жақындауын мойындамайды.

Жеке көзқарас дегеніміз-педагогикалық процесі тұлға үшін мақсат, субъект, нәтиже және оның тиімділігінің басты өлшемі ретінде құру мен жүзеге асырудағы бағдарлауды білдіреді. Ол жеке тұлғаның бірегейлігін, оның зияткерлік және адамгершілік еркіндігін, құрмет құқығын тануды талап етеді және табиғи бейімділікті дамытудың табиғи процесі мен оқушы тұлғасының шығармашылық әлеуетін тәрбиелеу мен оқытуда қолдауды болжайды [2].

Мукушев Б.А. білім беру жүйесін синергетика тілінде сипаттауға және синергетика принциптеріне сәйкес модельдеуге болатындығын дұрыс айтады [3].

S.V. Panina; E.A. Barahsanova; A.D. Nikolaeva; O.P. Osipova; L.V. Stepanova; K.N. Sivseva тұтастай синергетикалық жүйені құрайтын бірнеше күрделі жүйелік компоненттерді қамтитын құрылымдар іс жүзінде әртүрлілік, фрагментация, кездейсоқтық, стихия және болжау мүмкін емес жағдайларда жүзеге асырылады деп санайды [4].

Біздің зерттеуіміздің аясында синергетикалық тәсіл білім беру процесінің негізгі қатысушыларын (ДШ мұғалімі және орта мектеп оқушысы) өзін-өзі ұйымдастыру, эволюция және өзін-өзі дамыту сияқты процестерге сезімтал қатынастар мен өзара тәуелділіктің құрылымдық жүйесі ретінде қарастырады. Бұл тәсіл танымдық

дербестікті қалыптастырудың технологиялығын негіздеуге; мұғалім мен жоғары сынып оқушыларының субъективтілігін қалыптастыру процестерінің спиральдылығын ескеруге; білім беру процесінің негізгі қатысушыларының субъективтілігін дамытуға ықпал ететін мектептің дамушы ортасын құруға мүмкіндік береді.

Біздің зерттеуіміздегі гуманистік көзқарас мектептің білім беру процесінің негізгі субъектілерін бірегей бірегей тұтастық ретінде қарастыруға мүмкіндік береді, ол оны басшылыққа алатын құндылықтардың арқасында сыртқы анықтаудан белгілі бір еркіндікке ие: оқушының өзін-өзі дамытуға, өзін-өзі жетілдіруге, мотивациялық және аспаптық деңгейде бағдарлауға бағытталған. Гуманистік көзқарас аясында мұғалімнің оқушының жеке басының тұтастығы туралы идеясы маңызды, өйткені әркімнің жеке басы оның бірегейлігін болжайды, ал мұғалім танымдық тәуелсіздікті дамытуға жағдай жасай отырып, өзінің жеке мүдделерінің болу құқығын мойындауы керек [5].

Гуманистік тәсілді қолдану өзін-өзі тану тенденцияларын күшейтеді, өзін-өзі растау қажеттілігін қанағаттандыруға, рефлексияны дамытуға, оқушылар мен мұғалімдердің танымдық тәуелсіздікті дамытудағы өзіндік стратегиясын жасауға ықпал етеді.

Гуманистік тәсіл қолдану арқылы толықтырылады аксиологиялық тәсіл. Біздің зерттеуіміздің әдіснамалық негізі ретінде аксиологиялық көзқарасты таңдау танымдық тәуелсіздіктің даму процесін педагогикалық құбылыс ретінде қарастыруға мүмкіндік береді, ол осы тәсіл тұжырымдамаларының негізгі категорияларында көрініс табады. Аксиологиялық тәсілдің орталығында өзара тәуелділік пен өзара әрекеттесу тұжырымдамасы жатыр. Біздің зерттеуіміздің контекстінде аксиологиялық көзқарас: жоғары сынып оқушыларының танымдық дербестігін дамыту процесін гуманистік негізден ажыратпай қарастыруға; танымдық тәуелсіздікті дамыту процесін және оқушылардың танымдық әлеуетін дамытуды қарастыруға; жоғары сынып оқушыларының танымдық дербестігін дамыту моделінде әртүрлі құндылық бағдарларының маңызды көзі ретінде дене шынықтыру пәнінің ерекшеліктерін көрсетуге; білім беру процесіне қатысушылардың танымдық тәжірибесін қазіргі білім беру құндылықтарының бірі ретінде қарастыруға; танымдық дербестікті дамыту процесін жеке тұлғаның өзін-өзі дамыту және өзін-өзі тану тұрғысынан. Біздің модельді құрудың негізгі принциптері: тұтастық; субъектив-

тілік; өзін-өзі тану; сенім және қолдау. Жоғарыда аталған қағидаттардан басқа, біз моделіміздің құрамына білім беру процесінің негізгі субъектілерінің тиімді өзара әрекеттесуіне ықпал ететін принциптерді енгіздік:

- субъектінің айналасындағы адамдарға, шындыққа қатынасын білу мүмкіндігін сипаттайтын оқыту субъектілерінің жетекші әдістерін ескеру принципі;

- білім беру субъектілерінің жағымды “Ментұжырымдамасын” қалыптастыруға бағытталған оқыту қағидаты;

- оның субъектілерін өзін-өзі жүзеге асыруға және өзін-өзі тануға бағытталған оқыту принципі [6];

- бір-біріне деген өзіндік құндылыққа негізделген өзара әрекеттесудің “көлденең” стратегияларын мақсатты таңдау принципі;

- танымдық дербестік процесін іске асырудың мазмұндық және процессуалдық тараптарының бірлігі қағидаты;

- білімнің интегративтілігі және олардың алдыңғы тәжірибеге сүйену принципі;

- даму принципі, тұлғаның танымдық әлеуетінің даму динамикасын анықтайды;

- белгілі бір “тізбекте” танымдық үдерістің мазмұнын құруды болжайтын жүйелілік қағидаты;

- даралау және саралау принципі танымдық процесс барысында жеке ерекшеліктерді ескеруді қамтиды.

Бұл модельдің мақсаты – ДШ сабақтарында жоғары сынып оқушыларының танымдық дербестігін дамытуға жағдай жасау.

Біз өз моделімізде екі тақырыпты бөліп көрсетеміз: арнайы пән ортасына енгізілген дене шынықтыру пәнінің мұғалімі және аға студент. Оқытушылар мен оқушылардың қарым-қатынасы және өзара әсері, сондай-ақ біздің модельдің мақсаттарын іске асыру оқу (педагогикалық) өзара іс-қимыл аясында жүзеге асырылады.

Педагогикалық өзара әрекеттесу педагогикалық процестің маңызды сипаттамасын құрайды. Педагогикалық өзара әрекеттесудің әсері әсердің мазмұны мен әдістеріне, сондай-ақ білім беру процесі субъектілерінің жеке психологиялық сипаттамаларына байланысты. Осыған байланысты педагогикалық өзара әрекеттесудің негізгі әдістерін қарастырыңыз – ынтымақтастық, диалогтық өзара іс-қимыл, полисубациялық өзара іс-қимыл.

И.А. Зимняя атап өткендей, ынтымақтастық педагогикалық өзара іс-қимылдың бір

түрі ретінде өзара түсіністікке, бір-бірінің рухани әлеміне еруге, іс-әрекеттің барысы мен нәтижелерін ұжымдық талдауға негізделген оқытушы мен оқушының бірлескен дамыту іс-әрекетінен тұрады [7].

Оқу ынтымақтастығындағы оқытушының рөлі-оқытушының оқушылардың танымдық мүдделерін ынталандыруы және бағыттауы, оқушының жеке ерекшеліктерін, оның қабілеттері мен шығармашылық бастамаларын дамыту үшін қолайлы жағдай жасау, оның өмірлік ұстанымын қалыптастыру.

Білім беру процесіндегі ынтымақтастық-бұл келесі бағыттар негізінде екі жақты әрекеттесудің көп жағдайдағы желісі:

- 1) оқытушы-оқушы (оқытушы-оқушылар);
- 2) оқушы-жұпта (диадта) немесе үштікте (триадада)оқушы;
- 3) барлық оқу ұжымында оқушылардың жалпы топтық өзара іс-қимылы;
- 4) оқытушы-оқытушылар ұжымы.

Оқу процесі кезінде оқушылардың өзара іс-қимылын ұйымдастырудың маңыздылығын атап өту үшін біз Г.А. Цукерманның деректерін береміз, ол әлем бойынша жүргізілген зерттеулерді нақтылау барысында бірлескен оқу іс-әрекетінде:

- игерілетін (оқу мәліметтерінің) түсіну тереңдігі және көлемі ұлғаяды;
- балалардың шығармашылық дербестігі мен танымдық белсенділігі ұлғаяды;
- білім мен дағдыларды қалыптастыруға аз уақыт қарастырылады;
- оқу мотивациясындағы кемшіліктерге байланысты тәртіптік қиындықтар азаяды;
- оқушылар сабақтан көбірек ләззат алады, өздерін мектепте нақты сезінеді;
- оқушылар арасындағы өзара қарым-қатынас сипаты өзгеруде;
- сыныптың білігі бірден артады, ал өзін-өзі және өзара сыйластық сыни тұрғыдан, олардың және басқалардың мүмкіндіктерін барабар бағалау қабілетімен бірге өседі;
- оқушылар жалпы жағдайда маңызды әлеуметтік дағдыларға ие болады. Олар: басқа адамдардың ұстанымын ескере отырып, мінез-құлқын құра білу, жауапкершілік, әдептілік, қарым-қатынастың гуманистік мотивтері;
- оқытушы топтарға бөлінген кезде балалардың жалпы екі жақты бейімділігін және олардың дайындық дәрежесін, әрі жұмыс қарқынын алға тарта отырып, оқытуды лербес деке-лендіруге мүмкіндік алады;
- оқытушының тәрбие жұмысы топтық оқытудың қажетті шартына айналады, өйткені

барлық топтар өздерінің қалыптасуында жанжалдар кезеңінен өтеді.

Модель құрылымына жоғары сатыдағы дене шынықтыру сабағының ерекшеліктерін де қосамыз – тәрбие жұмысы топтық оқытудың алғы шартына айналады [8].

Авторлық модель субъектілерінің әрқайсысы белгілі бір мақсаттарға ие. Дене шынықтыру пәнінің мұғалімі үшін бұл мақсат жоғары сынып оқушыларында танымдық дербестікті дамытудың жоғары деңгейі болып табылады. Бұл мақсат оны іске асыру кезінде кіші мақсаттарға “бөлінеді”: оқушының танымдық дербестігінің қалыптасу дәрежесін мақсатты диагностикалық зерттеу; үлкен балалардың психологиялық және физиологиялық ресурстарын ескеретін дене шынықтыруды оқыту процесін оңтайландыру; оқытуды барынша дербестендіру; танымдық белсенділік пен танымдық дербестік үшін жағдай жасау (әдістемелік, педагогикалық). Оқушылардың мақсаты-жеке әлеуетін іске асыру, танымдық дербестікті дамытуға ұмтылу. Оқушылардың міндеттері: танымдық іс-әрекеттегі белсенділіктің көрінісі, дербестікке ұмтылу, осы іс-әрекеттің өніміндегі сапалы өзгерістер; танымдық өзіндік іс-әрекеттің жаңа түрлерін игеруге ашықтық; құрдастарымен өзара әрекеттесу, идеялар мен өмірлік тәжірибе алмасу мүмкіндігі.

Жоғары сынып оқушысы үшін мақсат оның жеке мотивтері мен қалауымен анықталады, сондықтан: жеке әлеуетті дамыту, танымдық белсенділікті көрсету, таным процесінде персонализацияға, бастамашылдыққа, дербестікке және белсенділікке ұмтылу, қалаған іс-әрекет өнімдерінің өзіндік және шығармашылығы, танымның жаңартылған түрлерін зерттеу үшін ашықтық; таным процесінде ынтымақтастықтың жаңа түрлері мен формаларын дамыту, ойлар мен тәжірибелермен ықтимал конверсия ықтималдығы.

Біздің моделіміздің келесі (негізгі) компоненті дене шынықтыру сабақтарында жоғары сынып оқушыларының танымдық дербестігін дамытудың педагогикалық технологиясы болып табылады. Танымдық дербестікті дамыту технологиясы, біздің ойымызша, білім беру процесінде оқушының әр түрлі іс - әрекеттерді игеру процесінде тәуелсіз танымдық жетістіктерін бақылауға мүмкіндік беретін жағдайларды жасауға және жүзеге асыруға бағытталған мұғалім мен оқушының мақсатты, басқарылатын өзара әрекеті. Жеке сабақ жағдайында да, тұтастай алғанда мектеп жағдайында да. Танымдық тәуелсіздікті дамыту технологиясы-бұл білім беру

процесінің негізгі субъектілерінің (мұғалім мен оқушының) өзара әрекеттесу процесі және мұғалімнің функциясының өзгеруіне және оның жоғары сынып оқушысының танымдық дербестігін дамыту процесіндегі рөліне негізделген.

Біз әзірлеген модель белгілі бір педагогикалық жағдайларда жұмыс істейді, дене шынықтыру сабақтарында жоғары сынып оқушыларының танымдық Дербестігінің сәтті дамуына ықпал ететін жағдайлар: жоғары сынып оқушыларын танымдық іс-әрекет процесінде әлеуметтік байланыстар мен қатынастарды интернационализациялау процесіне қосу; сабақта арнайы оқыту ортасын құру, сабақта өзіндік жұмыс процесін басқару; мұғалімнің танымдық тәуелсіздікті дамытудың әдістері мен технологияларын игеруі; танымдық дербестік процесін кезең-кезеңімен дамыту.

Дербес танымдық іс – әрекетті бағалай отырып, біз танымдық дербестілік қалыптасуының белгілі бір деңгейін бірқатар себептер бойынша оқушының иеленуі болып табылатын іс-әрекет тәсілдерімен анықтауға мүмкіндік аламыз. Қажетті сапаның қалыптасу деңгейін бағалау көрсеткіштер жүйесінде көрсетілген талаптар негізінде жүзеге асырылады. Нәтижесінде, біз өз зерттеуімізде жоғары сынып оқушыларының танымдық дербестігін дамытудың келесі деңгейлерін анықтаймыз: жоғары, орта және төмен. Ұсынылған деңгейлердің әрқайсысы белгілі бір білім, дағдылар, іс-әрекеттерді жүзеге асыру тәсілдері және т. б. жиынтығын қамтиды.

Жоғары деңгей-аға студент бастаманың, шығармашылықтың, іс-әрекеттің, қызығушылықтың және танымдық процеске деген ынтаның тұрақты көрсетілуімен сипатталады. Көрсетеді дербестік, өзіндік молшылыққа және өнімділігі іске асыру кезінде когнитивті қызметтің генерацией проиграна жаңа идеялар. Танымдық белсенділікпен байланысты арнайы дағдылар жақсы дамыған.

Орта деңгей-аға студент өзінің танымдық әлеуетінің даму деңгейіне қатысты рефлексия жасамайды. Мұндай оқушының танымдық белсенділігі, бір жағынан, мақсаттылықпен, екінші жағынан, эпизодтық және стихиялықпен ерекшеленеді.

Оқушы тапқырлық пен шығармашылыққа, идеяларды қалыптастыруға бейім, бірақ осы идеяларды жүзеге асыруда қиындықтарға тап болады. Танымдық белсенділікпен байланысты арнайы дағдылар жеткіліксіз дамыған.

Төмен деңгей. Мұндай оқушы өзінің танымдық әлеуетін қалыптастыру дәрежесін

дамымаған түсінумен сипатталады. Оның шығармашылық бағыттағы іс-әрекеттерді орындауға әлсіз мотивациясы бар, ол бастама көрсетпейді. Ол өз қызметін баяу және баяу орындайды, өнімділігі төмен, мұғалімнің қолдауын қолдана отырып, арнайы дағдылар нашар дамыған.

Модельді енгізудің нәтижесі жоғары сынып оқушыларының танымдық дербестігін дамытудың жоғары деңгейі болып табылады.

Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау. Қазіргі ғалымдар танымдық дербестік оқытылатын пәннің саналылығы мен тиімділігін арттыру құралы, мектеп оқушыларының психикалық дамуының, шығармашылығы мен субъективтілігінің жоғары деңгейінің көрсеткіші екенін анықтады (В.Кудрявцева, Я.А.Пономарева). П.И. Пидкастойлар когнитивтік дербестік құрамын зерттеуге арналған, ғалымның пікірінше, кез келген әрекеттің барлық құрамдас элементтері (мақсатты, мотивациялық, танымдық, өнімді) белгілі бір оқушы үшін ерекше субъективті мәнге ие болады [9]. В.Г. зерттеулерінің негізінде. Афанасьев, В.А. Веникова, Б.А. Глинский, И.Б. Новик, ғылыми қызметтегі модельдеу педагогикалық құбылыстарды тереңірек және егжей-тегжейлі зерттеуге ықпал етеді деп санаймыз, бұл психикалық когнитивтік конструкцияларды экспериментпен біріктіруге, зерттеу пәні туралы идеяларды егжей-тегжейлі көрсетуге және суреттеуге, құбылыстар туралы жаңа сапалық сипаттамалар алуға, үзінді және белгілі бір процестің жағдайы және одан әрі дамуы туралы ақпаратты өңдеу.

Танымдық дербестікті дамыту процесін модельдеу бізге жоғары сынып оқушыларының танымдық тәуелсіздігінің жұмыс істеуі мен дамуының заңдылықтарын анықтауға, қажетті процесс туралы идеяларды барынша нақтылауға, танымдық тәуелсіздікті дамытудың дұрыс стратегияларын таңдауға, сонымен қатар модельдеуді мақсат қою кезеңінде қолдануға, оқу құралдарын, әдістерді таңдауға, танымдық дербестікті дамыту технологиясын жобалауға, сондай-ақ мақсаттарды іске асыру, талдау және нәтижелерді синтездеу сатысында қолдануға мүмкіндік берді. Біз әзірлеген дене шынықтыру сабақтарында жоғары сынып оқушыларының танымдық дербестігін дамыту процесінің моделі мектептің оқу процесінде басқа пәндерге қатысты, егер ол бейімделсе және өзгерсе, қолданыла алады.

Қорытындылар. Біздің мақалада анықталған міндеттерге сәйкес біз анықтадық: орта мектеп оқушысының танымдық тәуелсіздігін

дамыту – бұл танымдық іс-әрекеттің субъектісі ретінде жоғары сынып оқушысының жеке басының қалыптасуына ықпал ететін, тәуелсіз “өнімді” құратын, өзінің жауапкершілігін, белсенділігі мен ойлау қабілетін білетін күрделі процесс.

Біздің теориялық моделіміздің негізгі компоненттері мен элементтері: мақсаты; әдіснамалық тәсілдер (әрекеттік, жеке, синергетикалық, гуманистік, міндеттілік), негіз қалаушы қағидаттар (тұтастық, субъектілік, өзін-өзі тану, сенім және қолдау); өзара іс-қимыл субъектілері; дене шынықтыру сабақтарының ерекшеліктері; танымдық дербестікті дамыту технологиясы; модельді іске асыруды қамтамасыз ететін педагогикалық жағдайлар (танымдық іс-әрекет процесінде оқушылардың қиындықтарын жүйелі зерделеу негізінде дене шынықтыру сабағында жеке және сараланған тәсілдерді қолдану; “дене жоғары сынып оқушыларының жас ерекшеліктеріне және олардың қажеттіліктеріне сәйкес келетін танымдық дербестік; жоғары сынып

оқушыларында танымдық дербестікті дамыту процесіне құндылық қатынасын өзектендіру; оқытудың эмоционалды атмосферасын, оқу процесінің оң эмоционалды тонусын құру; ДШ сабақтарында танымдық дербестікті дамыту бойынша мұғалімнің арнайы мақсатты іс-әрекеті; танымдық дербестікті дамытудың инновациялық технологияларын меңгерген ДШ мұғалімдерін арнайы даярлау); деңгейлері (жоғары, орташа, төмен) және нәтижесі.

Мақалада көрсетілген құрылымдық схема (1-сурет) – бұл дене шынықтыру сабақтарында жоғары сынып оқушыларының танымдық тәуелсіздігін дамыту процесінің графикалық көрінісі, ол негізгі процестер, құрамы, ерекшеліктері, әртүрлі компоненттердің өзара әрекеттесуі туралы түсінік береді. Дене шынықтыру сабақтарында жоғары сынып оқушыларының танымдық дербестігін дамыту процесінің біз жасаған теориялық авторлық моделі одан әрі тәжірибелік сынақтан өтіп, енгізуді қажет етеді.

Әдебиеттер

- 1 Вьготский Л.С. Педагогикалық психология. – М., 1991. – 480 б.
- 2 Бондаревская Е.В. Тұлғаға бағытталған білім беру теориясы мен практикасы. - Ростов-на-Дону, 2000. - 214 б.
- 3 Мукушев Б.А. Білім беруді экологияландыруға синергетикалық көзқарас [Text] / Мукушев Б. А. // Alma mater Жоғары мектеп хабаршысы. - 2008. – Б. 30-38.
- 4 Panina S.V., Barahsanova E.A., Nikolaeva A.D., Osipova O.P., Stepanova L.V., Sivseva K.N. Approach to the Learning Process Organization for Future Education Managers' Training at Higher Education Institutions // Espacios 38(55). - 2017.- P. 9.
- 5 Байдиқова Н.Л. Техникалық университетте шет тілін оқытудың гуманистік тәсілін жүзеге асыру // Ғылым мен білімнің заманауи мәселелері. – 2019. – № 1. - Б. 15-21.
- 6 Сахариева С.Г. ЖОО-ның білім беру ортасы жағдайында субъектілік тәсілді іске асыру // Білім берудегі инновациялар. – 2016. - №4(26), Б. 3-6.
- 7 Зимняя И.А. Педагогическая психология: учебник для вузов: учебник для студентов высших учебных заведений, обучающихся по педагогическим и психологическим направлениям и специальностям. - 3-е изд., пересмотр. - Москва: Изд-во Московского психолого-социального ин-та; Воронеж: МОДЭК, 2010. - 447 с.
- 8 Цукерман Г.А. Совместная учебная деятельность как основа формирования умения учиться : автореферат дис. ... доктора психологических наук : 09.00.07. - Москва, 1992. - 40 с.
- 9 Пидкасистый П.И. Педагогика: Учебник / П.И. Пидкасистый, В.А. Беляев, Т.А. Юзефович. - М.: Академия, 2010. – 321 с.

References

- 1 Vygotskij L.S. Pedagogikalıq psihologiya. – M., 1991. – 480 b.
- 2 Bondarevskaya E.V. Tұлғаға бағытталған білім беру теориясы мен практикасы. - Rostov-na-Donu, 2000. - 214 b.
- 3 Mukushev B.A. Bilim berudi ekologiyalandyruға sinergetikalıq kózqaras [Text] / Mukushev B. A. // Alma mater ZHogary mektep habarshysy. - 2008. – B. 30-38.
- 4 Panina S.V., Barahsanova E.A., Nikolaeva A.D., Osipova O.P., Stepanova L.V., Sivseva K.N. Approach to the Learning Process Organization for Future Education Managers' Training at Higher Education Institutions // Espacios 38(55). - 2017.- P. 9.
- 5 Bajdikova N.L. Tekhnikalıq universitette shet tilin oqıtudın gumanistik tәsilin zhүzege asyru // Fylym men bilimnıń zamanauı meseleleri. – 2019. – № 1. - B. 15-21.
- 6 Saharieva S.G. ZHOO-nyń bilim beru ortasy zhardajynda sub”ektilik tәsildi iske asyru // Bilim berudegi innovaciylar. – 2016. - №4(26), B. 3-6.
- 7 Zimnyaya I.A. Pedagogicheskaya psihologiya: uchebnik dlya vuzov: uchebnik dlya studentov vysshih uchebnyh zavedenij, obuchayushchihsya po pedagogicheskim i psihologicheskim napravleniyam i special’nostyam. - 3-e izd., peresmotr. - Moskva: Izd-vo Moskovskogo psihologo-social’nogo in-ta; Voronezh: MODEK, 2010. - 447 s.

- 8 Cukerman G.A. Sovmestnaya uchebnaya deyatel'nost' kak osnova formirovaniya umeniya uchit'sya : avtoreferat dis. ... doktora psihologicheskikh nauk : 09.00.07. - Moskva, 1992. - 40 c.
- 9 Pidkasistyj P.I. Pedagogika: Uchebnik / P.I. Pidkasistyj, V.A. Belyaev, T.A. YUzefavichus. - M.: Akademiya, 2010. – 321 s.

<p>Хат-хабарларға арналған автор (бірінші автор) Кайргожин Дулат Оразбайұлы – педагогика ғылымдарының магистрі, докторант, Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қ., Қазақстан</p> <p>e-mail: kairgojin86@mail.ru ORCID ID: 0000-0002-5615-0820</p>	<p>Автор для корреспонденции (первый автор) Кайргожин Дулат Уразбаевич – магистр педагогических наук, докторант, Казахская Академия спорта и туризма, г.Алматы, Казахстан</p> <p>e-mail: kairgojin86@mail.ru ORCID ID: 0000-0002-5615-0820</p>	<p>The Author for Correspondence (The First Author) Kairgozhin Dulat - Master of Pedagogical Sciences, doctoral student, Kazakh Academy of Sport and Tourism, Almaty, Kazakhstan</p> <p>e-mail: kairgojin86@mail.ru ORCID ID: 0000-0002-5615-0820</p>
--	--	---